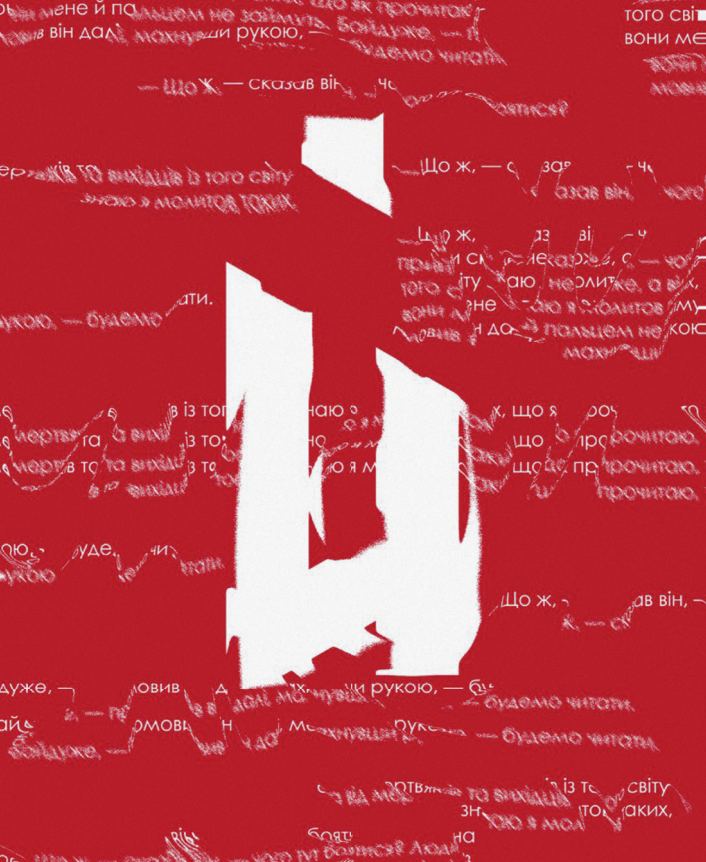

Микола Гоголь

Харків
ФОЛІО
2023

ТОГО СВІ
ВОНИ М

Що ж, — сказав він, — ч

Що ж, — сказав він, — ч

Що ж, — сказав він, — ч

Що ж, — сказав він, — ч

Що ж, — сказав він, — ч

Як тільки вдаряв уранці в Києві голосистий семінарський дзвін біля брами Братського монастиря, то вже з усього міста поспішали юрмами школярі та бурсаки. Граматики, риторичні філософи ще й богослови із зошитами під пахвою тяглися до класів. Граматики були ще дуже малі; ідучи, штовхали один одного й лихословили проміж себе щонайтоншим дискантом; майже всі вони були як не в дрантивій, то в брудній одежі, і в кишенях у них завжди було повно всякої негіді, як-от: камінчиків, пищиків, зроблених із пір'їн, недоїдків пирога, а часом то й маленьких горобенят, що з них якесь, раптом цвірінькнувши серед мертвої тиші в класі, доставало своєму патронові доброго

гостинця лінійкою в обидві руки, а іноді й вишневих різок. Риторичні йшли поважніше; одежа на них часто була й зовсім ціла, натомість на виду чи не завжди була яка-небудь прикраса, наче риторичний який троп: або одне око залазило десь аж під лоба, або ж замість губи цілий пухир, а то ще й інша яка ознака; ці розмовляли й божилися проміж себе тенором.

Філософи на цілу октаву нижче брали; в них у кишенях, окрім міцних корінців тютюну, не було нічого. Про запас вони нічого не збирали і все, що потрапляло, одразу й споживали; від них тхнуло люлькою та горілкою, і часом так далеко, що перехожий ремісник, спинившись, довго ще нюхав, мов той гончак, повітря.

Ринок під цей час тільки-но починав було ворухитись, і перекупки з бубликами, пундиками, гарбузовим насінням та маків-

никами шарпали наввипередки за поли тих, у кого були вони з тонкого сукна чи там з бавовни.

— Паничі, паничі! Сюди, сюди! — лящали вони з усіх боків, — ось бублики, маківники, верчики, буханці добрі! Йй-бо, добрі! На меду! Сама пекла!

Інша, щось піднявши довге, з тіста скручене, гукала:

— Ось бурулька! Паничі, купуйте бурульку!

— Не беріть у тої нічого! Дивіться, яка вона бридка — і ніс поганий, і руки брудні...

Та філософів і богословів вони боялися зачіпати, бо філософи й богослови любили тільки куштувати та ще й цілою жменюю.

Прийшовши до семінарії, уся ця юрба розтікалася по класах,

низеньких, проте доволі просторих таки кімнатах, з невеличкими вікнами, широкими дверима й засмальцьованими лавами. Клас затоплювало враз різноголосе гудіння; аудитори переслухували своїх учнів; дзвінкий дискант граматики суголосьне бринів разом із шибками в маленьких вікнах, і шибка озивалася чи не таким самим дискантом; у кутку гуготів ритор, рот і тлусті губи якого краще личили б принаймні філософії. Він гудів збаса, і тільки й чути було здаля: бу, бу, бу, бу... Аудитори, наслухуючи уроки, пасли одним оком під лавку, де з кишені підлеглого бурсака витикався пундик або вареник, а то й насіння гарбузове.

Коли це вчене збіговище приходило завчасу чи коли знали, що професори запізняться, тоді, спільно погодившись, лаштували перебій, і до цього перебою мусили братися всі, навіть і цензори, хоч вони мали

доглядати ладу й моральності всього школярського народу. Два богослови звичайно вирішували, як відбувати перебій: чи кожний клас повинен окремо воюватися, чи всі мали поділитись на дві половини: на бурсу і семінарію. Однак, за всякого порядку, граматики починали раніш од усіх, і як тільки вступали ритори, вони вже втікали геть і залазили на верхи стежити за бойовищем. Потім ставала до бою філософія з чорними довгими вусами, а насамкінець і богословія в жакливих шароварах і з товстелезними шиями. Звичайно кінчалось на тому, що богословія побивала всіх, і філософія, чухаючи боки, під натиском відходила в клас і сідала відпочити на лавах. Професор, увійшовши до класу і сам колись бувавши в таких боях, одразу ж, глянувши на розчервонілі обличчя слухачів своїх, здогадувався, що бій був незгірший, і в той час, як він шмагав різкими

по пальцях риторику, в іншому класі інший уже професор лупцював дерев'яними лопатками по руках філософію. А з богословами чинили зовсім на інший лад: їм, за висловом професора богослови, одсипалося по мірці буйного гороху, себто коротеньких ремінних канчуків.

У дні урочисті і на свята семінаристи та бурсаки виряджалися по домівках з вертепом. Часом грали кумедію, і тоді все відзначався хтось із богословів, на зріст мало чим нижченький за київську дзвіницю, удаючи Іродіяду чи Пентефрію, тую дружину вельможі єгипетського. Як винагороду отримували вони сувій полотна чи мішок проса, або там пів гусака вареного чи щось такеє.

Увесь оцей учений люд, — і семінарія, і бурса, що жили спадкову ворожнечу одне до одного, — над усяку міру бідний був на харч, ще й до того сильно ненажерливий, так

що зовсім марна була б річ злічити, скільки кожний з них уминав за вечерею галушок, і через те доброхитних пожертв заможних господарів ніяк не вистачало. Тоді сенат, із філософів та богословів складений, виряджав граматиків і риторів з якимось філософом за ватажка, — а то й собі приєднавшись, — з мішками на плечах пустошити чужі городи. Так у бурсі з'являлася гарбузяна каша. Сенатори до того об'їдалися кавунами й динями, що другого дня аудитори наслухували від них замість одної вже дві орації: одну уста вимовляли, друга бурчала у животі сенаторському. Бурса й семінарія носили якусь довгу подобищу каптанів, які тяглися аж *по сіє врем'я*: слівце технічне, що означало: аж за п'яти.

Не було урочистішої для семінарії події, як вакації: вони починалися з місяця червня, коли вже бурсу розпускали по домівках.

Тоді весь битий шлях аж кишив від грама-
тиків, риторів, філософів та богословів. Хто
не мав свого пристановища, той ішов до ко-
гось із своїх товаришів. Філософи й богосло-
ви виряджалися *на кондиції*, себто бралися
вчити або підготовлювати дітей заможних
батьків, і здобували за це на рік нові чоботи,
а то й сурдут. Оця вся ватага сунула разом
цілим табором, варила собі кашу й ночува-
ла серед поля. Кожний тарабанив за собою
мішка, де була одна сорочка та онуч пара.
Богослови були найощадніші та найохайні-
ші: щоб не стоптувати чобіт, вони роззували
їх, вішали на ціпки й несли на плечах, а най-
паче як було болото: тоді вони, підкачавши
шаровари по коліна, одчайдушне розльопу-
вали своїми ногами калюжі. А нагледівши
десь збоку хутір, одразу ж завертали з бито-
го шляху і, підійшовши до хати, чепурнішою
з-межи інших, шикувалися в ряд попід ві-

кнами і на весь голос заводили канта. Госпо-
дар хати, якийсь старий козак-хуторянин,
довго слухав їх, підпершись обома руками,
далі ридав гірко-прегірко і казав до своєї
жінки: «Жінко! Те, що співають школярі, ма-
буть, дуже розумне. Винеси їм сала і чогось
такого, що там знайдеться». І повна миска
вареників перекидалася в мішок; чималий
шмат сала, кілька паляниць, а то й зв'яза-
на курка ішли до купи. Підживившись та-
ким запасом, граматики, ритори, філософи
ще й богослови знову рушали в дорогу. Та
що далі вони йшли, то меншала їхня ватага.
Майже всі розходилися по домівках, і зоста-
валися тільки ті, що мали батьківські гнізда
далі од інших.

Одного разу, під час такої подорожі, троє
бурсаків звернули з битої дороги вбік, щоб
у якомусь придорожньому хуторі призапа-
сити провіанту, бо вже в мішку давно було

